

Arbetslöshetens orsaker och botemedel: Vad vet vi om verkligheten?*

Den svenska arbetslösheten är nu i betydande grad "keynesiansk" — för liten efterfrågan — efter att under 1970-talet i högre grad ha varit "klassisk" — för höga reallöner. En traditionell påspädning av efterfrågan via statsbudgeten leder dock till inflation. I stället förespråkar Klas Eklund i sin andra artikel om arbetslösheten kamp mot inflationen samt en rörlighetsfrämjande politik och flexiblare relativlöner.

I förra numret av Ekonomisk Debatt gavs en översikt, där den nationalekonomiska teoriutvecklingen om arbetslöshet redovisades från den förkeynesianska, neoklassiska modellen fram till i dag. Ett sätt att något självsvåldigt sammanfatta den översikten är att säga, att ekonomernas förklaringar till arbetslöshet kan delas in i tre huvudklasser: För det första att arbetslösheten uppstår som en följd av för höga reallöner, vilka medför utbudsöverskott på arbetsmarknaden; för det andra att arbetslösheten orsakas av ett för lågt aggregerat efterfrågetryck; och för det tredje att arbetslösheten är följd av flaskhalsar, snedvridningar och tröghe- ter på arbetsmarknaden, vilka skapar svårigheter att "matcha ihop" rätt utbud av arbetskraft med rätt efterfrågan. Dessa huvudgrupper av förklaringar kan i sin tur indelas i undergrupper,

beroende på vilka mekanismer som enligt olika modeller skapat de höga reallönerna, det låga efterfrågetrycket eller de felaktigt fungerande marknaderna. Så kan ett för högt löneläge t ex vara följd av "kartellisering" på arbetsmarknaden (dvs att fackföreningar driver upp lönerna) eller av felaktiga förväntningar (t ex pga stabiliseringspolitiken). Ett för lågt efterfrågetryck kan vara följd av att den nationella ekonomin prissatt sig ur de internationella marknaderna, men det kan också, i den keynesianska modellen, följa av att ekonomin, i en konjunkturnedgång, hamnat i likviditetsfällan så att de automatiska återhämtningsmekanismerna inte fungerar. Att arbetsmarknaden — inklusive lönebildningen — fungerar stelt, kan dels ses som "marknadsimperfectioner" som kan — och bör — elimineras, dels som ett konstitutivt inslag på arbetsmarknaden, vilket följer

Civilekonom KLAS EKLUND är sakkunnig i statsrådsberedningen. Han lägger i dagarna fram en avhandling för ekonomie licentiatexamen; den behandlar industriella utvecklingsproblem i ett långsiktigt perspektiv.

* Denna artikel utgör en fortsättning på den artikel om arbetslöshetsteoriens utveckling som publicerades i förra numret av Ekonomisk Debatt. De båda artiklarna är sammantagna en reviderad version av ett föredrag på EFAs seminarium om arbetsmarknadspolitisk forskning, januari 1985. Givetvis kvarstår det tack för kritik och kommentarer som i den forra artikeln riktades till en rad kolleger och vänner.

antingen av kontrakt som sluts av rationella individer med riskaversion, eller av att sociala och moraliska rättvisenormer — som tar lång tid att ändra — styr beteendet i lönesättningen.

De olika förklaringarna går också delvis in i varandra. Som redan påpekats kan t ex ett alltför lågt efterfrågetryck vara följderna av för höga relativlöner gentemot omvärlden. Vidare är naturligtvis gränsen mellan arbetslöshet som uppstår till följd av "för höga" löner och arbetslöshet som är följderna av "stela" lönerelationer mellan olika delarbetsmarknader utomordentligt svår att dra, såväl i teorin som i praktiken. Vi har dessutom sett, att olika former av arbetslöshet — såsom "klassisk" arbetslöshet med för höga löner och "keynesiansk" arbetslöshet med för låg efterfrågan — kan förekomma inom ramen för en och samma teoretiska modell (Malinvaud [1977]).

Det framstår som en central uppgift att empiriskt försöka klargöra vilken eller vilka typer av arbetslöshet vi egentligen har i vår ekonomi; de olika sorters arbetslöshet som beskrevs i den förra artikeln har ju olika orsaker och motverkas följaktligen på helt olika sätt.

Om arbetslösheten vore "naturlig" i den friedmanska meningen hjälper således inte någon efterfrågestimulerande politik; i stället krävs ingrepp som förändrar de institutionella ramarna på arbetsmarknaden. Om arbetslösheten beror på för låg efterfrågan kan en efterfrågestimulans minska arbetslösheten. Är arbetslösheten av "klassisk" natur bör man däremot undvika en efterfrågestimulans, som medför stigande reallöner. Inte minst bör man undvika de rekommendationer om arbetstidsförkortning med ekonomisk kompensation som ofta förs fram i den europeiska fackföreningsrörelsen. En sådan arbetstidsförkortning (med bibehållen månadslön) innebär ju att reallönen *per*

arbetad timme höjs, vilket inom ramen för den klassiska modellens förutsättningar medför att företagets efterfrågan på arbetskraft minskar, dvs att arbetslösheten stiger ytterligare. Vid klassisk arbetslöshet bör reallönen per arbetad timme (vid given produktivitet) sänkas och inte höjas.

Problemet är dock att den empiriska forskningen på dessa områden tyvärr har svårt att ge särskilt exakta svar på de frågor som de teoretiska modellerna reser. Någon consensus hur man empiriskt skall kunna särskilja klassisk och keynesiansk arbetslöshet finns inte. Vidare har vi stora problem att i praktiken kvantifiera olika trögheter och stelheter på arbetsmarknaden och än mer att avgöra i vilken utsträckning dessa medfört arbetslöshet på olika delmarknader, utöver vad som ges av det allmänna efterfråge- respektive löneläget. Som praktiskt verksam ekonomisk politiker skulle man önska att mer av den vetenskapliga forskarmödan sattes in på dessa — måhända ej fullt så glamorösa forskningsområden — snarare än på de i den förra artikeln redovisade, teoretiskt stringenta men ack så opraktiskt formulerade, teoribyggnaderna.

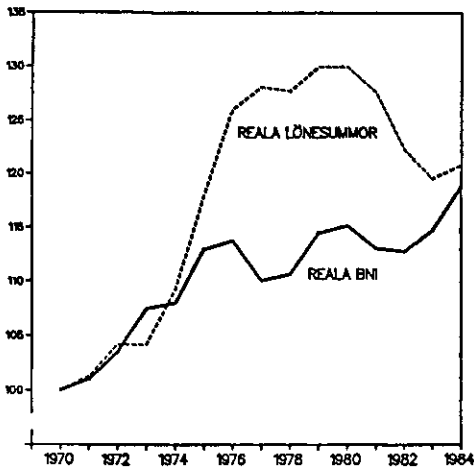
"Reallönegapet"

Icke desto mindre har under senare år ett tråget arbete utförts — bl a inom OECD- och EG-sekretariaten — på att försöka operationalisera och mäta den "klassiska" arbetslösheten. Arbetet har hittills framför allt varit inriktat på att undersöka det s k "reallönegapet".

Detta mått anger egentligen inget annat än skillnaden mellan produktivtetsökningen och reallöneökningen — vilket, något förenklat uttryckt, anger hur löneandelen (lönernas andel av förädlingsvärdet) avviker från den långsiktiga trenden eller från något annat utvalt utgångsvärde. Då reallönegapet går upp ökar alltså lönerna sin andel av förädlingsvärdet — vilket betyder att

Diagram 1. Reala lönesummer (inkl. kollektiva avgifter) och real bruttonationalinkomst i Sverige 1970—1984.

Index 1970 = 100

Källor: Finansdepartementet och statistiska centralbyrån.

vinstandelen faller. Stigande reallönegap i kombination med stigande arbetslöshet är, menar många ekonomer, ett tecken på att arbetslösheten har "klassiska" drag, dvs att den beror på för höga reallöner.

Med denna teknik har på senare tid en rad studier gjorts såväl av 1970- och 80-talsarbetslösheten som av 1930-talet. En rad uppmärksammade resultat har därvid kommit fram. Ganska länge har det för många förefallit vara ett självklart faktum att 1930-talets massarbetslöshet var resultatet av för låg efterfrågan, och att det var den keynesianska efterfrågestimulansen som (inte minst via kriget) fick bukt med den. Reallönegapsanalys har emellertid på senare år, hävdas det ibland, givit en delvis annan bild av 30-talet.

Så har t ex Jeffrey Sachs [1983] hävdade att såväl i Sverige, Tyskland som Storbritannien steg reallönerna mellan 1928 och 1932, medan produktiviteten föll. Därmed steg löneandelen mycket kraftigt, samtidigt som arbetslösheten

mer än fördubblades i alla tre länderna. I denna mening hade således massarbetslösheten betydande klassiska inslag. I alla dessa tre länder var också den efterföljande nedgången av arbetslösheten förknippad med kraftigt stigande vinstandelar och med fallande löneandelar (i Sverige föll löneandelen, med Sachs' sätt att mäta, med en femtedel mellan 1932 och 1937). Därmed inte sagt att den efterfrågestimulansen som skedde i alla de tre berörda länderna — i Sverige och Storbritannien främst genom devalvering och ökad nettoexport, i Tyskland genom upprustning — var betydelselös; tvärtom. Men Sachs' poäng är, att efterfrågestimulansen kunde pressa ned arbetslösheten just för att den (via en måttlig inflation) kunde hålla nere reallönerna och därigenom lyfta vinstandelen, samtidigt som det ökade kapacitetsutnyttjandet gav ett cykliskt uppsving för produktiviteten.

När det gäller 1970- och 80-talsutvecklingen, är alla undersökningar entydiga: under 1970-talet skedde i praktiskt taget hela västvärlden en trendmässig ökning av löneandelen. Reallönerna steg således snabbare än produktiviteten, vilket efter hand kunde utläsas som ett stigande reallönegap i de flesta länder. Eftersom arbetslösheten samtidigt stigit, har många ekonomer dragit slutsatsen att en stor del av arbetslöshetsökningen berott på för stora löneökningar och att den således i denna mening är klassisk.¹

Också i Sverige steg reallönen under 1970-talet snabbare än produktiviteten. Detta avspeglas bl a i *diagram 1*, enligt vilket index för den reala lönesumman mellan 1970 och 1980 ökade med 30 %, medan index för den reala bruttonationalinkomsten bara ökade med hälften

¹ Bland dem som anslutit sig till denna uppfattning kan nämnas Herbert Giersch [1982] och EG-kommissionen [1983]. Se också Sachs [1979].

därv. I diagram 2 ser vi hur detta medförde att löneandelen i tillverkningsindustrin steg — och vinstandelen föll — under mitten och senare delen av 1970-talet. Även för svenskt vidkommande skulle man således kunna tala om ett reallönegap under denna period.

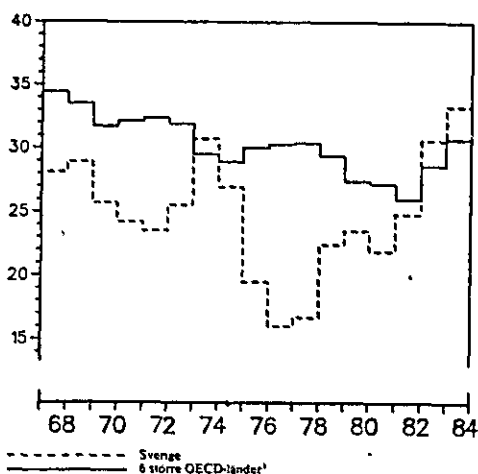
Emellertid kom den stora ökningen av arbetslösheten i Sverige inte förrän 1981, dvs efter det att reallönegapet nått sin topp och börjat minska. Under den period då reallönegapet ökade och vinstandelen föll, låg den svenska arbetslösheten kvar på en låg nivå. Detta tycks motsäga hypotesen att arbetslösheten skulle orsakas av en för hög lönenivå. Jakobsson [1984] menar dock att hypotesen ändå håller; förklaringen är, hävdar han, att vi i Sverige under 1970-talet lät den offentliga sektorn suga upp den arbetskraft som pga för höga löner slogs ut i den privata sektorn. Budgetunderskottet fick således fungera som buffert, och inte förrän den statsfinansiella erosionen satte stopp för denna typ av ackommoderingspolitik, slog den tillfälligtvis dolda klassiska arbetslösheten ut i öppen arbetslöshet.² Den direkt utlösande faktorn var emellertid den efterfrågekontraktion som den stramare budgetpolitiken medförde.

Problem i analysen

Det svenska fallet illustrerar några av de problem reallönegapsanalysen inrymmer, då det gäller att bedöma arbetslöshetens bakomliggande orsaker. En svårighet är att avgöra hur mycket av den konstaterade reallönegapsförändringen som härrör från stigande reallöner och hur mycket som härrör från en eventuell produktivetsförändring (som i sin tur kan följa såväl en av initial lönestegring som av ett fall i efterfrågan). Stiger reallönerna snabbare än produktiviteten så att lönsamheten faller, kan detta på kort sikt medföra att produktionen stagnerar. En produktionsminskning kan givetvis också ema-

Diagram 2. Vinstandelar i tillverkningsindustrin i Sverige och i 6 större OECD-länder 1967—1984

Bruttoöverskottets andel av förädlingsvärdet i procent

¹ Förenta staterna, Japan, Förbundsrepubliken Tyskland, Frankrike, Storbritannien och Kanada

Källa: Finansdepartementet, konjunkturinstitutet och OECD.

nera från en efterfrågekontraktion. Om arbetsproduktiviteten utvecklas procykliskt, vilket är det vanliga, medför produktionsnedgången, oavsett orsak, att produktiviteten försämras. Därmed registreras en ytterligare ökning av reallönegapet, och det är näst intill omöjligt att avgöra hur mycket av löneandelsökningen som i praktiken beror på "för snabb" reallönestegring respektive lägre kapacitetsutnyttjande och därav följande försämring av produktiviteten.

Bl a pga dessa problem har försök gjorts att särskilja klassisk och keynesiansk arbetslöshet med hjälp av produktionsfunktioner, som löses för jämviktssystemställning med hjälp av antaganden om olika produktivitetstillväxt. Man har därvid funnit resultat som i

² Detta betyder dock inte att hela den statsfinansiella försvagningen mellan 1976 och 1982 kan förklaras av åtgärder mot arbetslösheten; under samma period steg även det strukturella underskottet mycket kraftigt; se Eklund [1983].

stort överensstämmer med dem som framkommit av traditionella reallönegapsstudier: "åtminstone en del av selsättningsnedgången förklaras av att reallönernas tillväxt översteg produktivitetstrenden under en tid då ekonomin fick vidkännas skadliga utbudshocker".³

Icke desto mindre är det svårt att undvika slutsatsen att reallönegapsmätningar är ett tämligen primitivt sätt att avgöra förekomsten av keynesiansk respektive klassisk arbetslöshet. Till de produktivetsmättningsproblem som redan berörts skall läggas dels svårigheten att välja utgångspunkt; hur skall man avgöra vilken vinstandel som skall betraktas såsom den norm utifrån vilken vi mäter "gapet"? Vidare är reallönegapets utveckling avhängigt av hur pris- och löneförändringar fasas i varandra över tiden. I det exempel från 30-talskrisen som ovan refererades, kan ju den funna reallönegapsökningen mellan 1928 och 1932 i de berörda länderna helt enkelt vara följderna av att priserna föll direkt efter börskraschen 1929, medan lönerna först efter hand följde efter. Detta ser på papperet ut som en reallönegapsökning som föregår arbetslöshetsuppgången; men minst lika rimligt är att hävda, att reallönegapsökningen är en *följd* av krisen och inte dess orsak.

Alternativa metoder

Slutsatsen är därför att reallönegapsanalysen, trots att den används så flitigt i internationella sammanhang, måste ses med viss skepsis; den förmår helt enkelt inte skilja mellan korrelation och kausalitet.

Ett alternativt sätt att särskilja keynesiansk och klassisk arbetslöshet är att utgå från den malinvaudska fixprisdistinktionen. Enligt denna kännetecknas ju klassisk arbetslöshet av utbudsoverskott på arbetsmarknaden och efterfrågeöverskott på varumarknaden, medan

vi i fallet med keynesiansk arbetslöshet har utbudsoverskott på båda marknaderna. Det innebär att en analys av i vilken utsträckning arbetslösheten är keynesiansk eller klassisk skulle kunna ta sin utgångspunkt i en analys av hur det ser ut på varumarknaden — möter företagen restriktioner för sin försäljning eller inte?

Det finns olika sätt att operationalisera en sådan frågeställning. Strand [1984] och Moene [1980] för bl a fram följande kriterier: *Klassisk arbetslöshet* kännetecknas av att de företag som är i drift opererar nära full kapacitet och att nedläggningar drabbar de minst effektiva enheterna. Konsumenterna är ransonerade på varumarknaden, vilket medför köer och eventuellt en importstegring (till följd av framtvängad substitution). Om denna situation föregås av en utveckling med stigande reallöner och stigande arbetslöshet, är det ytterligare ett tecken på att arbetslösheten är klassisk. *Keynesiansk arbetslöshet* föregås, analogt, av en produktivetsstegring som ökar kapaciteten snabbare än efterfrågan. Konsumenterna kan få de varor de vill ha utan leveranssvårigheter, och importefterfrågan hålls tillbaka. Företagen kör inte på full kapacitet, och nedläggningar kan drabba även effektiva anläggningar. Lagren växer.

Mig veterligen finns inga exempel på tillämpningen av denna typ av analyschema vad gäller analysen av den svenska arbetslösheten. Man kan hysa en intuitiv känsla att metoden är mindre lämpad att ge en karakteristik av arbetslösheten på makronivå; uppenbarligen kan olika kriterier ge olika utslag i olika branscher och näringsgrenar.

Detta är föga förvånande. En ekonomi med flera marknader kan givetvis ha flera obalanser samtidigt. Icke desto

³ Basevi m fl [1981], sid 14–15. Just detta citat gäller Storbritannien, men av sammanhanget framgår att författarna menar att det samma gäller EG-området som helhet.

mindre vittnar även en snabb blick på exempelvis tidsserier över kapacitetsutnyttjandet i svensk industri om hur centralt ett högt och stabilt efterfrågetryck är för att hålla arbetslösheten nere. Från och med mitten av 1970-talet sjunker kapacitetsutnyttjandet påtagligt; inte ens i konjunkturtoppen 1979/80 når det upp till nivån i 60-talets konjunktursvackor. Konjunkturbarometrarna visar att andelen företag som ser bristande efterfrågan som den främsta produktionsbegränsningen trendmässigt stigit, medan andelen företag vars produktion fr a begränsas från utbudsidan sjunkit. Detta indikerar att arbetslösheten i vårt land har betydande keynesianska inslag.

Efterfrågans betydelse

Såväl enkla reallönegapsstudier som mer sofistikerade — där man försökt skilja ut effekterna av produktivitetsförändringar — tyder på att den kraftiga arbetslöshetsuppgången i OECD-området under första halvan av 1980-talet svårigen kan betraktas som en ökning av den klassiska arbetslösheten. Sedan början av 1980-talet har reallönerna stagnerat i de flesta länder, samtidigt som produktionsökningen kraftigt bromsats in och arbetslösheten ökat. Kapacitetsutnyttjandegraden har gått ned och världshandeln växt ytterst långsamt. Både reallönegapsanalys och analys av restriktionerna på varumarknaden tyder således — även om bevisföringen är darrig — på att arbetslöshetsökningen under 1980-talet i hög grad härrör från efterfrågesidan. En slutsats som ligger nära till hands är att den stigande arbetslösheten i hög grad är en följd av den kontraktiva finanspolitik som de flesta OECD-länder bedrivit under 80-talets första år — ofta just i syfte att pressa ned reallönerna för att minska den klassiska arbetslösheten!

För *Västeuropa* pekar således det

mesta på att arbetslöshetsuppgången under 1970-talet i betydande utsträckning var klassisk, i den mening att ekonomierna inte svarade på oljekrisernas utbudschocker med sjunkande reallöner; i stället gick reallöneutvecklingen snabbare än produktivitetsutvecklingen. Under de senaste åren har emellertid ökningen av arbetslösheten framför allt varit keynesiansk och en följd av åtstramningspolitik på efterfrågesidan. För *USA* gäller delvis samma sak. Dock var reallönegapsökningen mindre än i Västeuropa under 70-talet, vilket också medfört att sysselsättningen ökat påtagligt snabbare där. Under 1980-talet har vi i *USA* fått se en accentuerad keynesiansk arbetslöshetscykel, där först en hård åtstramning 1979–82 drev upp den keynesianska arbetslösheten och sedan en snabb efterfrågeexpansion reducerat densamma igen genom en mycket expansiv finanspolitik.

För *Sveriges* vidkommande är det en rimlig hypotes att vi fortfarande brottas med sviterna av 1970-talets alltför snabba reallönestegring. Lönekostnadsökningen vid mitten av 70-talet drev ned vinstandelen och försämrade vår internationella konkurrenskraft, vilket medförde att efterfrågan i form av nettoexport föll bort. Därmed uppstod tendenser till såväl klassisk som keynesiansk arbetslöshet. För ett tag kunde denna sugas upp av ett växande budgetunderskott, men då budgetpolitiken efter hand stramades åt, drevs den keynesianska arbetslösheten upp. Genom devalveringar har samtidigt, som framgår av diagram 1 och 2, "reallönegapet" kraftigt reducerats och vinstandelen ökats, varigenom den klassiska arbetslösheten rimligen minskat.

Den allmänna slutsats som går att dra, utifrån det magra empiriska material som finns, är således att vi i hela västvärlden har *både* keynesiansk och klassisk arbetslöshet, om än i olika kombinationer i olika länder.

Det begränsade manöverutrymmet

Frågan är då varför man ej kan lösa problemen med hjälp av samma recept som på 1930-talet. Ovan har vi ju redovisat forskningsresultat, enligt vilka en efterfrågestimulans då kunde bidra till att nedbringa även den klassiska arbetslösheten. Och uppenbarligen har en keynesiansk efterfrågepolitik med starkt stigande budgetunderskott under de senaste åren bidragit till att pressa tillbaka arbetslösheten i USA. Varför är då så många skeptiska till samma recept i Västeuropa?

Skillnaden mellan 30- och 80-talen ligger, enligt den här redovisade synen, varken i behovet att öka vinstmarginalerna eller nödvändigheten att moderera reallöneutvecklingen. Kärnfrågan gäller hur efterfrågepolitiken skall kunna förmå ge de nödvändiga lönsamhetsökningarna utan att underblåsa en ny inflationsvåg. Två omständigheter begränsar den efterfrågepåverkande politikens manövermöjligheter:

- Som redan påpekats, är inflationen en av de mekanismer som efterfrågestimulansen använder för att sänka arbetslösheten. Prisstegringar urholkar reallönerna och får till stånd den nödvändiga minskningen av reallönegapet. Detta var möjligt på 30-talet, eftersom man då hade bakom sig en period av stabila priser, men det är — möjligen med undantag för USA⁴ — inte en mekanism som fungerar i dag, då vi genomlevt ett decennium av hög inflation och där inflationsbekämpningens trovärdighet är något av den ekonomiska politikens grundbult.
- De produktivitetsvinster som kunde hämtas från en produktionsökning på 1930-talet var mycket större än i dag, eftersom kapacitetsutnyttjandegraden i utgångsläget var lägre.

Till detta bör vi naturligtvis också lägga

de obalanser vad gäller statsbudget och utrikeshandel som sätter bestämda gränser för vad enskilda länder kan tillåta sig beträffande efterfrågeexpansion. Medan denna faktor antagligen är den som framhållits mest i den ekonomisk-politiska debatten, har den emellertid samtidigt ifrågasatts av åtskilliga debattörer. Den ekonomgrupp som tidigare citerats (Basevi m fl [1983]), har sålunda understrukit att budgetunderskotten i många fall ej utgör så starka restriktioner som vanligen antas, om man korregerar dem för det låga kapacitetsutnyttjandet; man finner då, att flera stora länder i Västeuropa numera har mycket små underskott och att en del (i synnerhet Storbritannien) har stora "strukturella" överskott i budgeten. Samtidigt har många ekonomer och politiker hävdats att bytesbalansunderskotten inte behöver utgöra någon restriktion för en efterfrågestimulerande politik, om stimulansen genomförs samfällt och koordinerat i flera länder samtidigt. Under sådana omständigheter, menar man, skulle en efterfrågeexpansion kunna vara ett verksamt medel att bringa ned den arbetslöshet som följt av att så många länder samtidigt stramat åt finanspolitiken.⁵

⁴ Sachs [1983] hävdar, liksom många andra, att reallöneflexibiliteten (av institutionella skäl) är större i USA än i Europa. En expansiv finanspolitik har således större möjligheter att genom att inducera måttlig inflation reducera reallönegapet i USA än den skulle ha i Västeuropa, där en ökad efterfrågan direkt leds över i lönestegringar som tenderar att öka reallönegapet. Åtskilliga forskare påpekar att huvudorsaken till att den amerikanska arbetsmarknaden uppvisar högre reallöneflexibilitet än Västeuropa och Japan är att den *nomi-nella* lönesättningen är betydligt mer flexibel i USA, bl a beroende på långa och överlappade avtalsperioder; se tex Gordon [1982]. För en översikt över litteraturen, se Kahn [1984]. I Sverige har reallönegapet minskats genom devalveringar, som sänkt reallönerna och ökat vinstandelen; i denna mening har "reallöneflexibiliteten" under senare år varit *större* i Sverige än i de flesta andra länder.

⁵ Se tex Institute for International Economics [1982] och Helmut Schmidt [1983]. Under senare tid har även OECD-sekretariatet narmat sig den uppfattningen.

Icke desto mindre torde det stå fullt klart, att någon ensidig expansionspolitik av gammalkeynesianskt snitt i dagens läge är utesluten. Och givetvis är strukturella budgetunderskott i storleksordningen 5—6 % av BNP, som en del länder i Västeuropa uppvisar, ohållbara i längden; i en värld med positiva realräntor innebär de en växande realräntebörda som förr eller senare måste leda till finansiell instabilitet. För en rad mindre länder i Västeuropa är därför en stram finanspolitik nödvändig, även i ljuset av det ovan sagda.

Är arbetslöshetsökningen "frivillig" ?

Hittills har vi, då vi redovisat olika empiriska undersökningar om arbetslöshetens karaktär, talat allmänt om "löner" och "efterfrågan", trots att vi i den doktrinhistoriska översikten i den förra artikeln betonade att arbetsmarknaden egentligen består av flera delarbetsmarknader med olika lönenivå och olika efterfrågetryck. Denna starkt aggregerade analys har — om än något tentativt — givit den föga överraskande slutsatsen att det är vanskligt att förlita sig på *antingen* reallönedskärningar *eller* efterfrågeexpansion. Eftersom vi, såvitt man kan se, i praktiskt taget alla länder har såväl "klassisk" som "keynesiansk" arbetslöshet, låt vara i olika omfattning, krävs det en politik som *både* håller tillbaka reallöner och ökar den totala efterfrågan.

Men även om man med hjälp av dylik generell ekonomisk politik — såsom en devalvering — skulle kunna få till stånd såväl ett skift nedåt av reallönerna som en initial efterfrågestimulans via ökad nettoexport, är man inte mer än temporärt hjälpt härav, om man inte samtidigt lyckas få bukt med de *mekanismerna* på arbetsmarknaden som ur-

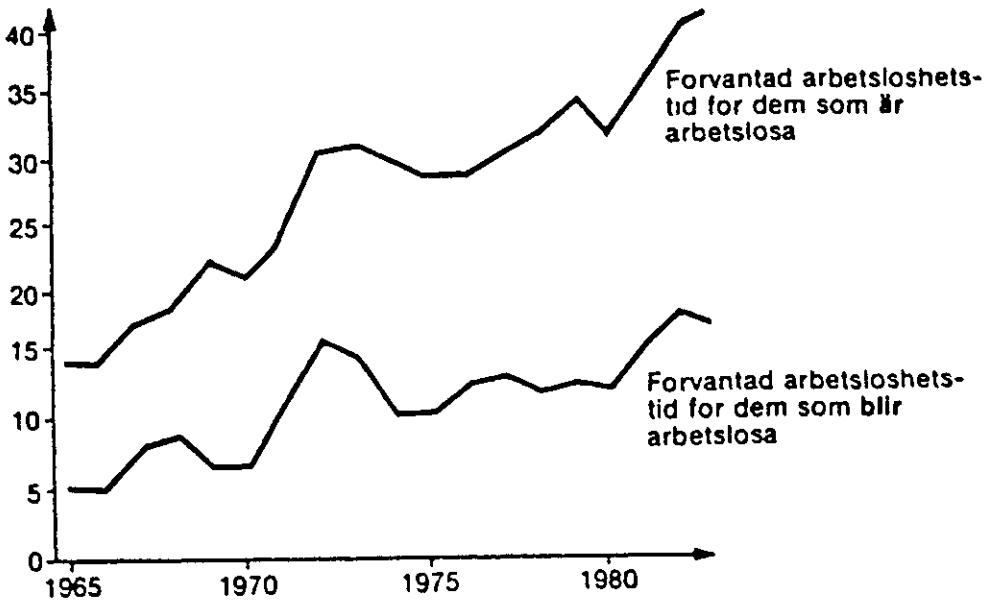
sprungligen grundlade arbetslöshetsproblemen. Här kommer frågan om hur lönebildningen sker och hur pass flexibel arbetsmarknaden är — och därmed också de olika problem som restes i den mer disaggregerade teoretiska analysen — att tas upp till behandling.

Vi kan t ex knyta an till modellerna med "naturlig" arbetslöshet och sökarbetslöshet och fråga oss i vilken utsträckning 1970-talets arbetslöshetsökning varit "frivillig". Enligt söketeorin samvarierar arbetslösheten med den aggregerade efterfrågan via två effekter. För det första ökar arbetslöshetstiderna vid en efterfrågekontraktion, beroende på att de arbetssökande håller fast vid en aspirationslönenivå som baseras på felaktiga löneförväntningar. För det andra ökar det frivilliga inflödet i arbetslöshet eftersom individerna felaktigt tror att löneerbjudandena försämrats enbart för det arbete de själva har men inte för andra och därför väljer att säga upp sig och specialisera sig på att söka efter arbete. Enligt den söketeoretiska förklaringen uppkommer således arbetslöshetsökningen via ökade arbetslöshetstider och ett ökat frivilligt inflöde i arbetslöshet; orsaken till de förlängda söktiderna och det ökade inflödet är i sin tur felaktiga pris- och löneförväntningar.

De empiriska grunderna för denna hypotes tycks dock, åtminstone vad gäller Sverige, vara synnerligen bräckliga. Något "frivilligt" inträde i arbetslöshet för att söka jobb har knappast konstaterats; vanligen söker man arbete bättre om man redan har ett. Ökningen av arbetslösheten fram t o m 1983 har främst sin bakgrund i att arbetslöshetstiderna förlängts och inte i någon markant ökning av inflödet i arbetslöshet. Därmed har, som framgår av *diagram 3*, den förväntade arbetslöshetstiden för såväl dem som är arbetslösa som för dem som blir arbetslösa stigit markant. 1983 hade inte mindre än 25 % av de arbetslösa

Diagram 3. Arbetslöshetstider i Sverige 1965—1983

Veckor

Källa: Björklund (1984)

varit utan arbete i mer än ett halvt år.⁶

Det är svårt att förena denna bild av arbetsmarknadens utveckling med den mer glättade, som ser en växande arbetslöshet som något som i hög grad beror på de arbetssökandes eget fria val.⁷ Svenska arbetsmarknadsforskare ser tvärtom arbetslöshetens ökade långvarighet som ett tecken på att arbetslöshetsproblemen blivit allvarligare. De mest påtagliga välfärdsförlusterna av arbetslöshet stiger med arbetslöshetens varaktighet. Inkomstförlusterna stiger med arbetslöshetens längd, liksom de psykiska påfrestningar och den fysiska ohälsa som arbetslösheten kan medföra (Björklund [1981a], [1984]). Det finns heller inga belegg för att höga arbetslöshetsunderstöd skulle gjort det lönsamt att frivilligt välja arbetslöshet en längre period för att mer effektivt söka efter jobb; studier av svenska förhållanden pekar snarare på motsatsen, nämligen att långtidsarbetslösa får en sämre löneutveckling än korttidsarbetslösa

(Björklund [1981b]). Slutligen tycks inte heller oförväntad inflation — dvs felaktiga pris- och löneförväntningar — förklara mer än en liten andel av den konjunkturella arbetslöshetsvariationen i den svenska (och även den amerikanska) ekonomin, medan däremot tillgången på arbeten har betydligt större förklaringsvärde.⁸

”Stelheter” på arbetsmarknaden

Den söketeoretiska förklaringen av arbetslöshetsökningar har således dåligt empiriskt stöd i arbetslöshetsmönstret — både i Sverige och i andra länder. Konjunkturarbetslösheten uppkommer inte via ökad frivillig avgång; ökningen av arbetslöshetstiderna tycks främst be-

⁶ SOU 1984:31, kap 3.2 samt 9.2.2. Se även Heikensten [1984], som visar att sannolikheten att bli arbetslös för den som har jobb minskat under 1970-talet, medan sannolikheten för den arbetslöse att få jobb samtidigt minskat.

⁷ Ett konkret exempel är Feldstein [1983].

⁸ Se Björklund och Holmlund [1981]. Axelsson och Lofgren [1977] har nått likartade resultat.

ro på att tillgången på arbeten minskar och blott i obetydlig utsträckning på felaktiga inflationsförväntningar. De empiriska förhållandena talar därmed mot försöken att med hjälp av sök teori och hypotesen om "naturlig" arbetslöshet omformulera och tillämpa den klassiska prisbildningsmodellen på arbetsmarknaden. Tvärtom är det vid det här laget klart empiriskt belagt att arbetsmarknaden uppvisar en betydande prisstelhet; den reagerar alltså normalt med kvantitetsanpassning av antalet anställda före lönesänkningar.⁹ Anpassningen kan i första hand väntas ta formen av minskad nyrekrytering, men vid större efterfrågeförändringar kan även den redan befintliga personalstyrkan reduceras.

Detta leder oss direkt in på frågan huruvida arbetslöshetens ökning under det senaste decenniet inte bara är en följd av lönestegringar utöver produktivitetökningen och av låg efterfrågan, utan om den dessutom kan bero på att arbetsmarknadens anpassningsförmåga försämrats. Att så har skett, hävdas ganska ofta, inte bara vad gäller Sverige, utan för hela Västeuropa.¹⁰ Det är främst två punkter den svenska diskussionen gällt: Dels frågan om den geografiska rörligheten och i vilken utsträckning denna minskat genom att löntagarnas flyttningsbenägenhet minskat, dels huruvida lönestrukturen (och då främst den solidariska lönepolitiken) och de progressiva inkomstskatterna försvagat drivkrafterna att byta arbete.

Tillgängliga uppgifter tyder på att den geografiska rörligheten och antalet personer som byter arbetsgivare har minskat de senaste decennierna. Befintlig statistik och studier över rörligheten inom företagen ger inget belägg för att ökad intern rörlighet skulle ha kompenserat nedgången av den externa rörligheten. Den faktiskt konstaterade nedgången av rörligheten kan dels vara en

följd av minskade *tillfällen* till rörlighet, dvs av minskad efterfrågan på arbetskraft, dels bero på att arbetstagarnas *benägenhet* till rörlighet och anpassning minskat.

Den empiriska forskningen ger tydliga belägg för att den minskade rörligheten främst beror på att efterfrågan på arbetskraft trendmässigt sjunkit under det senaste decenniet. Man har konstaterat att det finns ett klart samband mellan antalet anmälda lediga platser, som kan antas återspegla efterfrågetrycket på arbetsmarknaden, och olika indikatorer på arbetskraftsrörlighet. Resultaten pekar emellertid också mot att sambandet försvagats över tiden. Det tyder på ett ökande matchningsproblem mellan de sökandes kunskaper och arbetsgivarnas krav. I någon grad tycks den minskade rörligheten sammanhånga med att arbetstagarnas benägenhet till rörlighet och anpassning minskat. Bl a verkar arbetstagarnas bundenhet till sina aktuella arbetsgivare och bostadsorter med tiden ha blivit allt starkare. Man kan därför inte utgå från att en åter stigande efterfrågan på arbetskraft kommer att ge upphov till ökad rörlighet i samma utsträckning som förr.¹¹

Den minskade benägenheten till rörlighet och anpassning hos arbetstagarna kan ha flera förklaringar. En är den utveckling mot mer långsiktiga (explicita eller implicita) anställningskontrakt som berördes i den förra artikeln. Arbetsmarknadslagstiftningen kan dels ha konfirmerat, dels ha stärkt denna utvecklingstendens. Vidare kan den ökade användningen av sysselsättningsbevarande och sysselsättningskapande åtgärder inom ramen för arbets-

⁹ För några nyare översikter av den empiriska forskningen, se Bailys och Gordons bidrag i Tobin [1983].

¹⁰ Assar Lindbeck [1982] talar t ex om västländernas "fortskridande åderförkalkning".

¹¹ För en redovisning av forskningsläget vad gäller rörligheten, se SOU 1984:31, kap 5.3, samt Holmlund [1984].

marknads-, regional- och industripolitiken ha medfört att arbetstagarna i mindre utsträckning än tidigare varit hänvisade till flyttningar eller byten av yrkesinriktning för att lösa sina sysselsättningsproblem. Även betydelsen för den geografiska rörligheten av kvinnornas ökade arbetskraftsdeltagande och av det ökade villaboendet har varit föremål för diskussion. EFAs (Delegationen för arbetsmarknadspolitisk forskning) senaste betänkande (SOU 1984:31) betonar i detta sammanhang betydelsen av att "Sverige i början av 1980-talet blivit ett *flerförsörjarsamhälle* där ungdomar och vuxna, män och kvinnor, nästan alla, om än i olika omfattning, bidrar med marknadsarbete till sin egen och familjernas försörjning" (sid 16) — något som givetvis har betydelse för hushållens möjlighet och vilja till rörlighet.

Enligt en ny studie av Bertil Holmlund [1984] har hushållen med tiden kommit att fästa allt större vikt vid icke-pekuniära konsekvenser av övervägda flyttningar, såsom möjligheterna att upprätthålla nära kontakter med släkt och vänner. Detta kan ha ökat arbetskraftens lokala bundenhet. Också kvinnornas ökande och mer permanenta arbetskraftsdeltagande har, enligt Holmlund, bidragit till att minska den geografiska rörligheten; familjernas flyttningsbenägenhet är lägre om kvinnan förvärvsarbetar än eljest. Vad gäller effekterna på arbetskraftens rörlighet av trygghetslagstiftningen är Holmlunds resultat inte entydiga. Lagstiftningen kan ha förstärkt arbetslöshetshotades incitament och möjligheter att finna nya arbeten innan de förlorar dem de redan har. Detta kan ha motverkat andra orsakssamband, som går i rörlighetshämmande riktning.

Löner och skatter

Det kanske vanligaste tvisteämnet i diskussionen om arbetsmarknadens flex-

ibilitet är emellertid lönestrukturen och skattesystemet. Det hävdas ofta att utjämnningen av lönerelationerna, i förening med att existerande skatter och bidrag i allt högre grad minskat betydelsen ur arbetstagarens synvinkel av befintliga löneskillnader, försvagat drivkrafterna för såväl yrkesmässig som geografisk rörlighet.¹²

Den empiriska bilden är emellertid oklar. Holmlund har i sin undersökning funnit belägg för att ökningen av progressiviteten i skatteskalorna under 1970-talet bidragit till att minska speciellt de yngre arbetstagarnas rörlighet på arbetsmarknaden. Det finns, menar Holmlund, entydiga belägg för att löneincitamenten har betydelse för flyttningsbeslut. Existerande attitydundersökningar beträffande arbetstagarnas flyttningsbenägenhet och vilja att acceptera olika slag av arbeten tyder också på att viljan att acceptera flyttningar som medför bättre ekonomiska villkor inte försvagats påtagligt sedan början av 1970-talet (SOU 1984:31).

Tesen om lönedifferensernas betydelse är dock inte oomtvistad. LO-ekonomerna [1984] menar att situationen troligen är olika för olika typer av hushåll. Sänkta marginalsatser och större relativlöneflexibilitet påverkar med största sannolikhet en ensamstående och barnlös arbetstagare mycket mer än en flerförsörjarfamilj med barn. LO-ekonomerna frågar om inte ökade löneskillnader i en flerförsörjarfamilj riskerar att rentav motverka förslagens syfte. Oftast tjänar ju mannen mer än kvinnan, vilket innebär att i hushåll där båda arbetar motverkas de rörlighetsstimulerande effekterna av den enes löneökning av de rörlighetshämmande effekterna av den andras lönesänkning. Detsamma gäller effekterna på arbetsutbudet. Om kvinnan — som då relativt förlorar — är den som är mest benägen

¹² Se t ex Jonsson och Siven [1984].

att ändra sitt arbetsutbud (och traditionellt är det så det fungerar) kan den sammanlagda effekten t o m bli negativ.¹³

Större löneskillnader kan också, menar LOs ekonomer, innebära att högvärlönlade, om lönerna är trögörliga nedåt, "låses in" i höglöneområden. Arbetskraft som rekryteras med hög lön till ett tillväxtområde har små möjligheter att söka sig därifrån när senare arbetskraftsefterfrågan minskar. Det är erfarenheten av strukturomvandlingen i USA. Bil- och stålarbetare som har 50 procent högre lön än andra grupper känner stort motstånd mot att flytta till andra arbeten, därför att detta oftast medför lägre lön. En mycket hierarkisk lönestruktur kan därför innebära att valmöjligheterna minskar. En platt och sammanpressad lönestruktur innebär, påpekar LO-ekonomerna, att det finns fler ekonomiskt jämförbara arbetsuppgifter att söka sig till.

Är rörliga löner effektiva?

I centrum för dessa meningsskiljaktigheter står den fundamentala frågan om arbetsmarknadens grundläggande karaktär. I vilken utsträckning kan man jämföra arbetskraften med andra varor och analysera arbetsmarknaden i termer av utbuds- och efterfrågekurvor? Vad lönestelhet i praktiken innebär är, att den arbetslöse inte kan skaffa sig jobb genom att gå in på ett företag och erbjuda sig att arbeta till lägre lön än den som redan har arbete; försöker han, blir han utkastad *både* av arbetsgivaren och av dem som han vill underbjuda. Denna lönestelhet betraktas i den dominerande nationalekonomiska teorin för prisbildning såsom en "marknadsimperfektion" — och rekommendationerna om ökade löneskillnader utgår just från detta synsätt.

Men lönestelhet har funnits i decennier. Och, som Lester Thurow [1983] säger, "om man tror på marknadsmeka-

nismen borde man vara ytterst motsträvig att döpa något som varit med så länge till en 'marknadsimperfektion'. Om en företeelse fortsätter att överleva, är chansen stor att den är en integrerad och effektiv del av ekonomin — och inte en marknadsimperfektion" (sid 185).

Den tes som vissa ekonomer för fram är således att lönestelheten är effektivare än ett system med rörliga löner; lönestelheten är funktionell och inte något vi bör söka riva upp i fåfång förhoppning att få arbetsmarknaden att fungera mer likt en perfekt varumarknad. Arbetsmarknaden skiljer sig nämligen på avgörande punkter från andra marknader. Kontraktsteoretikerna har, som vi sett, betonat människors förmåga att ingå långsiktiga kontrakt.¹⁴ Därutöver finns "institutionella" ekonomer, enligt vilka det är osäkert om vi över huvud taget kan härleda ett "jämviktspris" med traditionell utbuds- och efterfrågeanalys på arbetsmarknaden. För det första arbetar man ofta i lag, där det är omöjligt att på marginalen särskilja den enskildes produktivitet. För det andra förvärvar vi huvuddelen av vårt yrkeskunnande på arbetet. Vår kunskap och produktionsförmåga blir därmed alltmer "jobb-specifik". Men därmed blir det också svårt att härleda en särskild utbudskurva för arbetskraft; i extremfallet, då *all* produktionsförmåga förvärvas på arbetet är det t o m omöjligt att särskilja utbuds- och efterfrågekurvan. Följaktligen måste lönen avgöras på något annat sätt än genom

¹³ Enligt LO-ekonomerna är "männens anknytning till arbetslivet . . . socialt bestämd av könsroller och traditioner medan kvinnorna är mer känsliga för lönepåverkan. Det är alltså knappast manliga dataingenjörer eller metallarbetare som påverkas att ändra sitt utbud om löneskillnaderna ökar utan deras sammanboende" (sid 81).

¹⁴ Det bör dock noteras, att lönestelheten inte nödvändigtvis tilltar med kontraktstidens längd. I Japan, som ju är känt för mycket långa anställningskontrakt, är således lönerörligheten större än i USA (Gordon [1982]).

att dessa kurvor skärs. Enligt de institutionella ekonomerna bestäms lönerna främst av sociala och institutionella faktorer, såsom traditioner, den dominerande uppfattningen om vilka löne-relationer som är rättvisa, fackets styrka, etc. Försök att utifrån pristeoretiska argument riva upp den historiskt givna lönestrukturen riskerar, enligt detta synsätt, bara att leda till kaos.¹⁵

Otvivelaktigt är detta centrala frågor då det gäller att karakterisera lönestelheten och arbetsmarknaden. Att här och nu försöka reda ut dem är dock ogörligt. Syftet med dessa artiklar har varit begränsat till att granska den *ekonomiska* analysen av arbetslösheten. Jag har emellertid tyckt det vara väsentligt att i denna tidskrift och i detta sammanhang framhålla att det finns alternativa synsätt vid sidan av de national-ekonomiska teorier som stått i centrum för denna genomgång.

Personligen har jag den eklektiska uppfattningen att de institutionella faktorerna utgör en ram inom vilken marknadsmekanismerna har ett *visst* spelrum. Med detta synsätt skulle en flexibla lönebildning troligen bidra till att öka rörligheten. Detta betyder dock inte att vi nödvändigtvis måste acceptera *större* löneskillnader än dem vi har i dag, utan fastmer att vi bör ha *andra* löneskillnader än dem vi har i dag, och att vi framgent måste tillåta även dessa att ändras. Man kan dock misstänka att instrument som ökade flyttbidrag, en effektivisering av arbetsförmedlingarna och en flexibla utbildning (inklusive arbetsmarknadsutbildning, vuxenutbildning och bristyrkesutbildning) i detta hänseende kan vara minst lika effektiva. Framför allt krävs emellertid en ökad efterfrågan på arbetskraft, om rörligheten skall ökas.

Avslutning och slutsatser

Vi har konstaterat att dagens arbetslöshet har flera olika orsaker och därmed

kräver flera typer av åtgärder samtidigt. Emellertid kan vi också notera, att vi i flera avgörande frågor saknar empirisk kunskap om hur verkligheten faktiskt ser ut. Inte minst saknar vi säker kunskap om arbetsmarknadens grundläggande funktionssätt och i vilken utsträckning de enkla pristeoretiska resonemangen kan tillämpas på arbetsmarknaden; på detta område synes alltför ofta de olika vittgående recept som gärna presenteras vara baserade på tro och politik mer än på vetande.

Icke desto mindre skulle jag vilja ta tillfället i akt och avsluta denna översikt med att sticka ut hakan och våga mig på att dra några allmänna slutsatser om arbetslöshetens orsaker och botemedel i Sverige i dag. Min personliga — om man så vill impressionistiska — tolkning är denna:

Under 1950- och 60-talen kunde, på det hela taget, full sysselsättning upprätthållas, främst tack vare en mycket stark efterfrågeledd tillväxt. Mot slutet av 1960-talet började denna dämpas, av en rad olika skäl.¹⁶ Det blev då allt svårare att hålla uppe sysselsättningen i konjunkturnedgångarna. Vid mitten av 1970-talet inträffade en kraftig lönekostnadshöjning, vilken dels höjde reallönerna och drev ned vinstandelen, dels medförde att svensk exportindustri prissatte sig ur de internationella marknaderna. Sjunkande nettoexport medförde sjunkande efterfrågan. Kapacitetsutnyttjandet började sjunka. Därmed uppstod tendenser till såväl "klassisk" arbetslöshet som fortsatt stigande "keynesiansk" arbetslöshet. Problemen kunde för en tid motverkas genom offentlig upplåning, men då budgetpolitiken skärptes i början av 1980-talet, bör-

¹⁵ Thurow [1983], kap 7, är en översikt över den institutionella argumentationen. Se även Piore [1979].

¹⁶ För en diskussion av denna utveckling, se Ek-lund [1982].

jade den keynesianska arbetslösheten öka kraftigt. Genom devalveringspolitik har emellertid reallönegapet under de senaste två åren minskats, samtidigt som efterfrågan via nettoexport ökat. Härigenom har framför allt den klassiska men också i viss mån den keynesianska arbetslösheten under det senaste året kunnat minskas.

För närvarande (vintern 1985) är det svårt att finna empiriska belägg för att reallönerna skulle behöva sänkas ytterligare. Vinstandelen bör ligga kvar på sin nuvarande nivå, men samtidigt måste reallönerna få stiga, om den totala efterfrågan skall kunna räcka till för att ytterligare minska arbetslösheten. Detta implicerar att den viktigaste stabiliseringspolitiska uppgiften just nu är att pressa tillbaka inflationen; bara låga pris- och kostnadsstegringar förmår att på en och samma gång bevara konkurrenskraften och ge utrymme för ökade reallöner. Den nödvändiga efterfrågan får inte komma från ett växande budgetunderskott, eftersom ett sådant skulle riskera att driva upp inflationen och än en gång urholka den externa balansen.

Vår makroekonomiska handlingsfrihet är således starkt begränsad. Ytterligare devalveringar är otänkbara. Möjligheterna att bedriva en expansiv finanspolitik i syfte att begränsa den keynesianska arbetslösheten inskränks av finansiella obalanser. Detta gör det allt viktigare att nedbringa den arbetslöshet som härrör från matchningsproblem och flaskhalsar. En politik för detta innefattar insatser såväl vad gäller rörlighetsstimulerande arbetsmarknadspolitik som när det gäller långsiktiga utbildningsfrågor. Troligen måste också relativlönestrukturen bli mer flexibel — även om man samtidigt bör framhålla att detta ej nödvändigtvis innebär ökade inkomstklyftor. Snarare än att öka spännvidden gäller det att minska inslagen av indexklausuler, följsamhets-

garantier och andra element, som bidrar till att låsa fast relativlönestrukturen i en rigid form — och som dessutom riskerar att skapa en löne-lönespiral, vilken hotar konkurrenskraften och således även via bortfall av nettoexport skapar arbetslöshet. Detta måste dock ske på ett sätt som inte river upp den institutionella ramen för arbetsmarknaden, utan i stället utnyttjar det existerande heltäckande förhandlingssystemet — en, i sanning, grannliga uppgift.

Allt i allt handlar det om en politik som spelar över hela fältet, som utnyttjar både utbuds- och efterfrågepolitik och som uthålligt förmår hålla fast vid en långsiktig strategi för att hävda konkurrenskraften och flexibiliteten. Några enkla och snabba recept mot arbetslösheten finns inte.

Referenser

- Axelsson, R. och Löfgren, K-G, [1977], "The Demand for Labor and Search Activity in the Swedish Labor Market", *European Economic Review*, August
- Basevi, G., Blanchard, O., Buitet, W., Dornbusch, R. och Layard, R., [1983] "Macroeconomic Prospects for the European Community", Commission of the European Communities: *Economic Papers*, No 12
- Björklund, A., [1981a], "Kan vi acceptera naturlig arbetslöshet?", *Ekonomisk Debatt*, nr 7
- Björklund, A., [1981b], "Studies in the Dynamics of Unemployment", EFI
- Björklund, A., [1984] "Arbetslöshetens effekter för individen — en granskning av den svenska forskningen", *SOU 1984:31*, kap 9
- Björklund, A. och Holmlund, B., [1981] "The Duration of Unemployment and Unexpected Inflation: An Empirical Analysis", *American Economic Review*, March
- Commission of the European Communities, [1983], "Annual Economic Report 1982-32", Bryssel
- Eklund, K., [1982], "Från rekordår till stagnation. Svensk ekonomisk tillväxt under efterkrigstiden", i Södersten (red); "Svensk ekonomi", 3:e upplagan, Rabén & Sjögren
- Eklund, K., [1983], "Budgetunderskottet", *Ekonomisk Debatt*, nr 6
- Feldstein, M., [1983], "Retratten från keynesianismen", *Ekonomisk Debatt*, nr 4
- Gordon, R., [1982], "Why US Wage and Employment Behaviour Differs from That in Britain and Japan", *Economic Journal*, March
- Giersch, H., [1982], "Prospects for the World Economy", *Skandinaviska Enskilda Banken Kvartalsskrift*, nr 4

- Heikensten, L., [1984], "Studies in Structural Change and Labour Market Adjustment", EFI
- Holmlund, B., [1984], "Labor Mobility: Studies of Labor Turnover and Migration in the Swedish Labor Market", IUI
- Institute for International Economics, [1982], "Promoting World Recovery. A Statement on Global Economic Strategy", Washington DC
- Jakobsson, U., [1984], "Full sysselsättning genom reallöneanpassning? En kommentar till LU 84", *Skandinaviska Enskilda Banken Kvartalskrift*, nr 2
- Jonsson, L., och Siven, C-H., [1984], "Löneutjämnningens mekanismer", *Ekonomisk Debatt*, nr 7
- Kahn, G., [1984], "International Differences in Wage Behavior: Real, Nominal or Exaggerated", *American Economic Review*, May
- Lindbeck, A., [1982], "Emerging Arteriosclerosis of the Western Economies", *India International Centre Quarterly*, No 1
- LO-ekonomerna, [1984], "Den produktiva rättvisan", *Tiden*
- Malinvaud, E., [1977], "The Theory of Unemployment Reconsidered", Basil Blackwell
- Moene, K.O., [1980], "Klassisk eller keynesiansk arbetslöshet", *Socialøkonomen*, Nr 5
- Persson-Tanimura, I., [1980], "Studier kring arbetsmarknad och information", Lund Economic Studies
- Piore, M., [1979], ed, "Unemployment & Inflation. Institutional and Structuralist Views", Sharpe
- Sachs, J., [1979], "Wages, Profits and Macroeconomic Adjustments: A Comparative Study", *Brookings Papers on Economic Activity*, No 1
- Sachs, J., [1983], "Real Wages and Unemployment in the OECD Area", *Brookings Papers on Economic Activity*, No 2
- Schmidt, H., [1983], "The World Economy at Stake", *The Economist*, February 26
- SOU 1984:31, "Arbetsmarknadspolitik under omprövning", Liber
- Strand, J., [1984], "On the Theoretical and Practical Possibilities of Distinguishing Between Classical and Keynesian Types of Unemployment", Memorandum from Department of Economics; University of Oslo, No 6
- Thurow, L., [1983], "Dangerous Currents. The State of Economics", Random House
- Tobin, J., [1983], ed, "Macroeconomic Prices and Quantities", Basil Blackwell